

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут економіки, управління, права та
інформаційних технологій
Кафедра публічного управління та адміністрування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти
Магістр

на тему: **«Налагодження взаємодії органів державної влади і неурядових
організацій у сфері соціального розвитку»**

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою
Зв'язки з громадськістю
спеціальності 281 Публічне управління та
адміністрування
ступеня вищої освіти магістр
групи 1
Малько Максим Олександрович
Керівник: Дорофеев Олександр Вікторович
Рецензент: Пилипенко Вікторія Миколаївна

Полтава – 2024 року

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	9
ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	13
1.1. Сутність та зміст взаємодії органів державної влади і неурядових організацій у сфері соціального розвитку	13
1.2. Розвиток взаємодії органів державної влади і неурядових організацій в розвинених країнах	20
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНИХ І НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ	30
2.1. Сучасний стан взаємодії державних і недержавних організацій у соціальній сфері	30
2.2. Громадський контроль як засіб забезпечення законності у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування	37
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	44
3.1. Соціальне партнерство між органами державної влади і неурядових організацій як механізм вирішення соціальних проблем на місцевому рівні	44
3.2. Механізми впровадження інституційного принципу розвитку відносин держави і громадянського суспільства	52
Висновки до розділу 3	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах ГО набувають дедалі більшого впливу на формування та реалізацію соціальної політики держави. Їх діяльність охоплює сфери культури, освіти, охорони здоров'я, соціальної допомоги, спорту, житлово-комунального господарства тощо. Завдяки правовим можливостям такі організації можуть захищати соціальні права певних категорій населення, співпрацювати з владою, бізнесом і політичними партіями у процесі розробки соціальної політики. Вони також здатні надавати послуги, які не фінансуються або відсутні у державному секторі. Однак в Україні ГО здебільшого виконують роль другорядних партнерів, а не рівноправних суб'єктів політики. Аналіз причин цієї ситуації та розробка шляхів її вирішення є важливим завданням для науковців у сфері державного управління.

Актуальність участі ГО у формуванні соціальної політики викликає інтерес як у наукових, так і в практичних колах. Дослідження західних наукових установ акцентують увагу на перспективності ГО як каталізаторів громадянської активності. Це пов'язано з необхідністю розвитку ГС та пошуком ефективних соціальних форм, здатних виконати цю функцію.

Методологічні й прикладні аспекти розвитку ГС в Україні були досліджені багатьма вченими, але залишаються актуальними для подальшого вивчення. Серед них варто виділити, зокрема, таких, як Афонін Е., Бакуменко В., Вінніков О., Головій В., Демченко С., Корженко В., Ладиченко В., Лібанова Е., Матвеєнко І., В. Місюра, Нікітін В., Онищенко О., Палій О., Скуратівський В., Сурмін Ю., Тищенко Ю., Чаплигін О. та ін.

Аналіз джерел показує, що, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених вивченню різних аспектів діяльності ГО, існує ще багато невирішених питань, які потребують детального дослідження та подальшого опрацювання. Особливо це стосується реалізації ГО їхньої ролі як суб'єктів державної соціальної політики.

Зв'язок роботи з науковими темами. Кваліфікаційна робота виконана

відповідно до плану науково-дослідних робіт Полтавського державного аграрного університету за темою «Формування ефективної системи публічного управління в Україні» (номер державної реєстрації 0117U003104, 2017-2026 рр.).

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є обґрунтування теоретичних положень та розробленні практичних рекомендацій щодо налагодження взаємодії ОДВ і НУО у сфері соціального розвитку.

Відповідно до мети в роботі поставлено такі **завдання**:

- дослідити теоретичні засади налагодження взаємодії ОДВ і НУО у сфері соціального розвитку;
- проаналізувати сучасний стан взаємодії ОДВ і НУО у сфері соціального розвитку;
- розкрити напрями удосконалення взаємодії ОДВ і НУО у сфері соціального розвитку.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження виступає процес налагодження взаємодії ОДВ і НУО у сфері соціального розвитку.

Предметом дослідження. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних проблем, що виникають в процесі налагодження взаємодії ОДВ і НУО у сфері соціального розвитку.

Методи дослідження. У роботі застосовано загальнонаукові методи: індукцію та дедукцію (для аналізу можливостей впровадження найкращих зарубіжних практик у вдосконалення взаємодії між ОДВ і НУО в Україні); структурно-функціональний метод (для визначення організаційно-правових основ цієї взаємодії); історичний аналіз (для вивчення етапів розвитку ГС в Україні та за кордоном); системний підхід (для опису системи взаємодії ОДВ і НУО); моделювання (для розробки стратегій співпраці держави з акторами глобального ГС); порівняльний аналіз (для оцінки тенденцій розвитку ГС у провідних країнах) та інші.

Інформаційна база. Інформаційною базою слугували літературні джерела, довідково-нормативні матеріали та теоретичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених з питань взаємодії ОДВ і НУО у сфері

соціального розвитку, інформація з мережі Internet та особисті спостереження автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Окремі положення і висновки кваліфікаційної роботи мають наукову і практичну цінність. До елементів наукової новизни можна віднести:

набуло подальшого розвитку:

окреслення напрямів підвищення результативності механізмів впровадження інституційного принципу розвитку відносин держави і ГС;

узагальнення тенденцій та перспектив розвитку СП між ОДВ і НУО як механізму вирішення соціальних проблем на місцевому рівні.

Практичне значення одержаних результатів. Найважливіші теоретичні положення, пропозиції, узагальнення і висновки дослідження розширюють межі наукового аналізу з досліджуваної теми, визначають напрями налагодження взаємодії ОДВ і НУО у сфері соціального розвитку.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи оприлюднені у формі доповідей.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано тези:

– «Дослідження інструментів співпраці між ОМС та ІГС», яку включено до збірника матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції *«Місьцеве самоврядування в Україні та світі: теорія і практика»*, 05 листопада 2024 р. Полтава : ПДАУ, 2024. С. 228-230.

– «Досвід організаційного забезпечення взаємодії ОДВ і НУО у сфері соціального розвитку», яку включено до збірника матеріалів наукових досліджень молодих учених кафедри публічного управління та адміністрування *«ТЕРИТОРІЯ НАУКИ»*. Жовтень 2024. Полтава : ПДАУ, 2024. С. 49-51.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст викладено на 71 сторінці друкованого тексту, робота містить 1 додаток.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОДІЇ ОДВ І НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Сутність та зміст взаємодії ОДВ і неурядових організацій у сфері соціального розвитку

Громадянське суспільство є важливим соціальним еталоном для будь-якої країни, де влада поважає права громадян, їхню гідність та інтереси, а також враховує громадську думку. Україна також активно розвиває своє громадянське суспільство, де ключову роль відіграє так званий «третій сектор», який об'єднує НУО. Поняття «неурядові організації» виникло ще на початку 1990-х років і стосується організацій, що не є частиною державного апарату. У контексті соціальної політики цей термін стосується благодійних та громадських неприбуткових організацій, які працюють для реалізації суспільних інтересів і вирішення соціальних питань.

Структура НУО є досить різноманітною. В. Новіков виділяє декілька груп, які представляють громадянське суспільство: органи соціального партнерства, системи соціального страхування, кооперативи, а також благодійні й неурядові організації [1]. До інфраструктури громадянського суспільства він відносить також місцеві цільові та галузеві фонди, які виконують соціальні функції, хоч і не є юридичними особами. НУО, що надають соціальні послуги, займають важливе місце в цій системі. Такі організації створюються для вирішення конкретних соціальних проблем і можуть діяти як на місцевому, так і на міжнародному рівнях [2, с. 123].

Формування та розвиток громадянського суспільства в Україні відбувається в умовах соціально-політичних трансформацій. ГО відіграють значну роль у поглибленні демократії, розширенні «третього сектору» та формуванні ефективної державності. Для ефективного управління НУО потрібен особливий підхід, оскільки їхня діяльність не орієнтована на отримання

прибутків. НУО створюються для реалізації громадських ініціатив і є незалежними від політичних і комерційних структур. Їх основними формами є фонди, асоціації, союзи, ГО тощо. Такі організації спрямовані на економічні, соціальні та культурні зміни як у державі загалом, так і в окремих громадах.

Поняття «третій сектор» має багато трактувань, серед яких: «допоміжний», «сектор соціальних корпорацій», «структури громадянського суспільства», «некомерційний», «благодійний» та інші. Як зазначає В. Степаненко, в українському контексті «громадянське суспільство» часто ототожнюють з третім сектором, що є досить вузьким підходом і охоплює лише частину його функцій. Активне дослідження третього сектору почалося лише в 1960-х роках, а в 1970-х його значення стало предметом дискусій та політичних програм [3].

Цінність третього сектору виходить за рамки економічних показників. НУО соціальної спрямованості, хоча й є неприбутковими, стикаються з проблемами фінансування. Закон «ПОГ» визначає, що основним джерелом доходів для таких організацій є власні комерційні структури, що не завжди є ефективним механізмом. Тому співпраця з державними соціальними агентствами є важливою умовою їх життєздатності.

Джерелами фінансування НУО також є благодійні внески, які можуть бути цільовими (для конкретних програм) або загальними (на розвиток організації). Крім того, міжнародні фонди й організації часто підтримують інноваційні соціальні проєкти. Таким чином, тривале й успішне функціонування неприбуткових організацій залежить від поєднання державної підтримки, власної підприємницької активності та внесків благодійників.

Роль громадянського суспільства та третього сектору в Україні продовжує зростати, адже вони є важливими інструментами для реалізації соціальних ініціатив і досягнення позитивних змін у суспільстві. В умовах трансформації державних інститутів взаємодія між владою та громадськістю стає основою для побудови ефективної, демократичної й соціально орієнтованої держави.

На сучасному етапі розвитку суспільства взаємодія держави з некомерційними організаціями охоплює широкий спектр сфер, включаючи

правову, соціальну та фінансову. Однак, порівняно із Західною Європою, така співпраця в Україні є недостатньо розвиненою та часто нестійкою. Важливо, що використання міжнародного досвіду і його адаптація до українських реалій дозволить розвивати цей напрямок, навіть враховуючи значні соціально-економічні відмінності та виклики [4].

На сьогодні державний сектор втрачає свою монопольну роль у забезпеченні соціальних послуг. Відомий американський соціолог Пітер Друкер наголошував, що завданням держави є розробка і впровадження правил, бізнесу – створення прибутку, а організації соціального сектору повинні дбати про здоров'я та добробут громадян [5]. Це означає, що некомерційний сектор, особливо ГО, має стати ключовим інструментом для розв'язання соціальних проблем.

В Україні ГО соціального спрямування стикаються з обмеженнями у фінансуванні, оскільки вони не можуть повноцінно брати участь у тендерах для отримання державного фінансування. Ситуація ускладнюється відсутністю чіткої правової бази, яка регулювала б підтримку таких організацій з боку держави. Попри це, є певні винятки. Наприклад, організації ветеранів війни, а також Українське товариство глухих (УТОГ) та Українське товариство сліпих (УТОС) отримують державне фінансування для забезпечення своєї основної діяльності. Ці структури функціонують десятиліттями і мають розгалужену мережу, що охоплює потреби громадян, які належать до відповідних категорій. Окрім адміністративних центрів у регіонах, вони також підтримують систему реабілітаційних установ та підприємств, що витримали економічні труднощі [6].

Залучення громади до вирішення соціальних проблем створює основу для об'єднання її членів, ефективного використання ресурсів і надання необхідних послуг, орієнтованих на конкретні потреби громади. На противагу цьому, державні структури в Україні продовжують надавати менш диференційовані, стандартні послуги, які часто не відповідають реальним запитам громадян. Окрім надання послуг, третій сектор виконує ще одну важливу функцію – моніторинг діяльності уряду, що є основою системи демократичних протипаг.

ГО сприяють лобіюванню інтересів різних соціальних груп, формуванню громадської думки та залученню громадян до прийняття рішень.

На Заході ГО відіграють важливу роль у забезпеченні прозорості влади та створенні ефективного зворотного зв'язку між державою і суспільством. Завдяки цьому громадяни відчувають більшу відповідальність за розвиток своєї країни, формується конструктивний діалог з органами влади, а рівень самоорганізації громад досягає якісно нового рівня, особливо на місцевому рівні [4].

Менеджмент ГО базується на принципах соціального партнерства. Соціальне партнерство – це форма співпраці між групами, які зазвичай мають суперечливі інтереси або конкурують між собою. Його мета полягає у спільному вирішенні важливих соціальних питань, які ні держава, ні бізнес не можуть ефективно розв'язати самотійно. Соціальне партнерство створює можливості для нових коаліцій, зміцнює зв'язки між різними секторами та забезпечує баланс інтересів.

Переваги соціального партнерства очевидні: суспільство отримує ефективну систему соціальних послуг, громада – прозорий контроль за діяльністю влади та швидке реагування на актуальні проблеми. Саме цей підхід має стати основою реформування соціальної політики України. П. Спікер, прихильник ліберальної концепції соціальної політики, стверджує, що втручання держави є виправданим у трьох випадках: для підтримки мінімальних соціальних стандартів, здійснення соціального контролю та економії ресурсів завдяки державним програмам [6].

Яскравим прикладом успішного підходу до співпраці держави і громадянського суспільства є Польща. Конституція цієї країни визначає, що держава бере на себе лише ті завдання, які громадяни або їх об'єднання не можуть виконати самотійно через брак ресурсів або значний суспільний інтерес [7].

Таким чином, розвиток партнерства між державою та некомерційним сектором є важливим чинником формування громадянського суспільства. ГО повинні виконувати подвійну функцію: сприяти вирішенню соціальних проблем та контролювати діяльність влади, забезпечуючи прозорість і відповідальність

державних структур. Україна має всі передумови для розвитку такої співпраці, але це потребує чіткої правової бази, фінансової підтримки та адаптації найкращих світових практик до місцевих умов [8].

Ефективне використання соціального партнерства та залучення громадян до процесів прийняття рішень сприятиме зміцненню соціальної єдності, розвитку демократичних інститутів і створенню якісно нової системи соціальної політики в Україні.

В Україні соціальна політика формується під впливом патерналістського минулого, що призводить до певного дисбалансу в порівнянні з європейськими стандартами. Основними учасниками регулювання соціальних проблем виступають держава та недержавні ГО, які, хоч і діють з різних позицій, застосовують власні інструменти для вирішення важливих соціальних питань.

Державні соціальні служби мають ряд характерних рис. Завдяки централізованому управлінню та інтегрованості у владну структуру вони охоплюють всю територію країни. Діяльність цих служб зазвичай передбачає обов'язкове звернення клієнта, а їхні послуги базуються на попередньому відборі клієнтів відповідно до соціальних стандартів. Це створює чітке визначення категорій громадян, які можуть отримати допомогу, що іноді призводить до формування лояльної, а часом і примусової поведінки клієнтів.

Наслідками такого підходу є прагнення стандартизувати клієнтів, не враховуючи їхні індивідуальні особливості чи обставини. Внаслідок цього з'являються небажані ефекти, як-от соціальне утриманство або неефективне використання ресурсів. Державні служби часто фокусуються лише на компенсації конкретного вразливого сектора соціального потенціалу, оцінюючи клієнта за кількома формальними критеріями. Це обмежує можливість надання комплексної допомоги та створює фрагментарність у наданні послуг [9].

Недержавні соціальні структури відрізняються значно нижчим рівнем бюрократизації та більшою гнучкістю у роботі. Відсутність жорсткої вертикалі управління та залучення клієнтів до процесів самоврядування забезпечують принцип «знизу вгору». Такі організації орієнтуються на реальні потреби

клієнтів, можуть зосереджувати свої зусилля на розширенні соціального мінімуму для конкретних груп громадян і відзначаються системністю та індивідуалізованим підходом до кожного клієнта.

ГО працюють за принципом «рівний – рівному», що значно підвищує довіру між надавачами й отримувачами послуг. Крім того, вони активно залучають волонтерів та нових учасників, що посилює контрольованість їхньої діяльності. Робота громадських структур спрямована не лише на подолання першопричини проблеми, але й на особистісний розвиток клієнта та створення позитивних соціальних змін. Відмінності між державними та недержавними соціальними службами зумовлені особливостями їхніх організаційних типів: бюрократії для державних органів та добровільних асоціацій для ГО. Це впливає як на їхні функціональні завдання, так і на вибір підходів та технологій роботи.

Державні структури, виконуючи завдання гарантування соціального мінімуму для великої кількості громадян, вимушені стандартизувати свої послуги та технології. Через це клієнти часто сприймаються як «усереднені», а їхні індивідуальні потреби залишаються поза увагою. Це призводить до одностороннього підходу у вирішенні конкретних проблем, хоча й дозволяє підтримувати комплексний підхід до соціальної політики на рівні міста чи країни.

Натомість ГО мають кілька ключових переваг:

- *залучення громадськості* – через них громадяни можуть брати участь у процесі прийняття рішень як на місцевому, так і на національному рівнях;
- *громадський контроль* – забезпечують контроль за діяльністю державної адміністрації та розподілом ресурсів;
- *розподіл завдань* – завдяки партнерству державного та громадського секторів відбувається ефективний поділ функцій у наданні соціальних послуг;
- *посередницька функція* – ГО часто відіграють роль посередника між різними рівнями влади, сприяючи досягненню консенсусу;
- *легітимація рішень* – забезпечують підтримку владних рішень з боку громадськості [10].

Державні та недержавні соціальні служби в Україні відіграють важливу роль у забезпеченні соціального добробуту населення. Однак їхні функціональні

підходи суттєво відрізняються: державні організації фокусуються на стандартизованому охопленні великої кількості громадян, тоді як громадські структури орієнтовані на індивідуальні потреби клієнтів та соціальні зміни. Успішна соціальна політика потребує інтеграції цих двох підходів, щоб забезпечити комплексну підтримку громадян та ефективне вирішення соціальних проблем.

Держава має значний інтерес в ефективній співпраці з недержавними організаціями, що входять до третього сектору. За словами Н. Гаєвої, основними причинами такої зацікавленості є спільні завдання, які вирішують як державні, так і громадські структури [11]. До них належать: підтримка соціально незахищених верств населення, допомога хворим та малозабезпеченим, робота з дітьми й підлітками у сфері виховання та освіти, розвиток культури, а також захист конституційних прав громадян. Більшість цих завдань не можуть бути реалізовані виключно на комерційній основі через їхню соціальну спрямованість і неприбутковий характер.

Особливість існування третього сектора полягає у прагненні активних членів суспільства добровільно долучатися до розв'язання актуальних проблем, роблячи більше, ніж передбачено їхніми обов'язками. Таким чином, взаємодія держави й ГО стає необхідною для ефективної координації зусиль у спільній діяльності. У деяких ситуаціях третій сектор демонструє вищу результативність та менші витрати порівняно з державними структурами [12].

Співпраця між державними та місцевими органами влади й організаціями третього сектору є ключовим елементом підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, особливо тих, що спрямовуються на соціальні програми. Розвиток місцевого самоврядування та зміцнення демократичних інститутів значною мірою залежить від активного формування громадянського суспільства, де головну роль відіграють саме організації третього сектору.

Громадянське суспільство базується на різних формах цивілізованої взаємодії громадян та їх добровільній участі у вирішенні важливих суспільних питань. Організації третього сектору виконують функцію своєрідних

«конструкцій», які підтримують основу громадянського суспільства. Чим тіснішими та продуктивнішими є взаємовідносини між державою й третім сектором, тим вищий рівень довіри та взаєморозуміння між владою й суспільством. Така співпраця знижує ризики виникнення взаємного відчуження та сприяє налагодженню діалогу між громадянами й державою [13].

Таким чином, об'єднання зусиль держави та організацій громадянського суспільства сприяє вирішенню нагальних соціальних проблем та забезпечує сталий розвиток суспільства. Взаємодія з третім сектором дозволяє реалізовувати ефективні та економічно обґрунтовані рішення, що є важливим кроком у побудові демократичної та соціально відповідальної держави.

1.2. Розвиток взаємодії ОДВ і неурядових організацій в розвинених країнах

Сучасні розвинені країни демонструють, що боротьба за права набуває форми громадських рухів, які фокусуються на підвищенні якості життя, демократизації політичних, економічних і культурних процесів. До таких рухів належать екологічні ініціативи, боротьба за гендерну рівність, подолання расової дискримінації та залучення працівників до управлінських процесів. Водночас у країнах, де модернізація розпочалася пізніше, політика щодо поліпшення соціально-економічних умов часто будувалася на авторитарних підходах. Це спричинило концентрацію впливу в руках еліт, що контролювали політичну й економічну діяльність, а також обмежили справедливий розподіл громадянських прав серед населення.

Дослідник Н. Моузеліс зазначає, що країни, які успішно наблизилися до стандартів розвинутого світу, як-от Південна Корея, Тайвань, Фінляндія чи Австралія, мали певні спільні риси в розвитку. По-перше, вони провели ефективну аграрну модернізацію, що не лише підвищила продуктивність сільського господарства, а й створила умови для економічного егалітаризму. Це

дозволило сформувати внутрішній ринок та забезпечити міцний зв'язок між домогосподарствами й економікою. По-друге, ці країни встановили міцні взаємозв'язки між первинним і вторинним секторами громадянського суспільства. По-третє, вони мали ефективний, інтервенціоністський державний апарат, який сприяв швидкій модернізації [14].

Натомість відсутність успішної аграрної модернізації в країнах, що розвиваються, часто призводить до економічної стагнації й високого рівня корупції. Через слабкий зв'язок між сільським господарством і промисловістю виникають непрозорі сектори економіки, що перешкоджає будівництву вільного ринку й посилює олігархізацію політичного життя. У таких умовах державна влада стає менш ефективною й втрачає здатність оперативно реагувати на виклики внутрішнього та зовнішнього середовища. В результаті країни опиняються перед загрозами політичної нестабільності, що гальмує розвиток громадянського суспільства та демократичних інститутів.

Моузеліс також аналізує тенденції до використання інкорпоративних або популістських механізмів політичного залучення в перехідних суспільствах. Однією з причин цього він вважає історичну спадщину. У західноєвропейських країнах доіндустріальної епохи був досягнутий баланс між владою монарха й інтересами середнього класу. Цей баланс, посилений індустріальною революцією, сприяв утворенню республіканських форм правління, демократії та парламентських інститутів. Громадянське суспільство у цих державах змогло ефективно контролювати державну владу.

На відміну від цього, країни, які здобули незалежність у XIX–XX століттях, не мали подібного історичного плюралізму. Відсутність балансу між державою та громадянським суспільством поставила їх у складні умови для розвитку демократичних інститутів. Як наслідок, у більшості країн, що розвиваються, поширилися корпоративні механізми, які можна умовно поділити на ліберальні й авторитарні. Ліберальний корпоративізм, притаманний країнам Скандинавії, стимулює розвиток сильного громадянського суспільства. Натомість авторитарний корпоративізм, характерний для Білорусі чи Венесуели,

призводить до його ослаблення. У таких країнах права профспілок та інших ІГС обмежуються не стільки на законодавчому рівні, скільки на практиці [15].

Неуспішні спроби модернізації перешкоджають створенню рівних умов для політичного залучення та соціального прогресу. Більше того, вони посилюють соціальну нерівність і корупційні схеми, що дозволяють елітам зберігати монополію на ресурси. У таких умовах громадянське суспільство залишається слабким, а населення не отримує інструментів для впливу на владу. Отже, успішна аграрна модернізація, економічна інтеграція та ефективне управління державою є ключовими факторами розвитку громадянського суспільства. Важливо враховувати історичні особливості, що формували умови для політичної модернізації в різних країнах. Західні демократії, завдяки балансу влади й соціальним реформам, створили стійке громадянське суспільство. У країнах, що розвиваються, часто спостерігається відсутність цього балансу, що призводить до авторитарних тенденцій і гальмує соціальний прогрес.

Таким чином, успішний розвиток громадянського суспільства можливий лише за умови прозорого управління, ефективної взаємодії між секторами економіки й участі громадян у демократичних процесах. Поступовий перехід від авторитарних підходів до демократичних є важливим кроком для побудови справедливого суспільства, де громадяни мають рівні права й можливості для реалізації своїх інтересів.

Одним із яскравих прикладів функціонування високорозвиненого громадянського суспільства, яке органічно поєднується з публічним сектором, є Німеччина. Тут інтереси громадян є центральною ланкою у діяльності як держави, так і громадянських інститутів. Турбота про вирішення соціальних проблем та забезпечення соціальної справедливості закріплена у ст. 20 Конституції ФРН. Окрім цього, ключові права й свободи людини детально захищаються іншими статтями основного закону: ст. 1 гарантує захист людської гідності; ст. 2 проголошує право на життя, свободу й тілесну недоторканність; ст. 3 забезпечує рівноправність громадян і забороняє дискримінацію; ст. 6 захищає шлюб, сім'ю, материнство та дітей, які позбавлені батьківської опіки; ст. 14 встановлює обов'язок використання власності в інтересах суспільства.

Усі ці норми спонукають як державу, так і громадян до солідарності задля захисту своїх прав і свобод. Окрім цього, важливим є принцип субсидіарності, який передбачає, що соціальні завдання спочатку вирішуються на найнижчому рівні суспільства: родина, група, громадська організація, а втручання держави відбувається лише тоді, коли інші механізми неефективні.

Завдяки особливостям законодавства та податкової системи у Німеччині, неурядові організації (НУО), що працюють у соціальній сфері, отримують значну частку фінансування від держави. Водночас німецькі НУО демонструють високий рівень професіоналізму та ефективності, що дозволяє поступово знижувати обсяги державної підтримки й залучати кошти шляхом надання соціальних послуг. Сьогодні понад 35% дитячих садків, більше 60% інтернатів для людей з інвалідністю, близько 50% будинків для літніх людей і 40% лікарень у Німеччині функціонують як недержавні установи. Важливо зазначити, що класичні німецькі громадські об'єднання, які працюють у сферах захисту довкілля, прав людини, науки та освіти, переважно не є членами благодійних союзів [16].

Іншим прикладом успішної взаємодії держави та громадянського суспільства є США. У 1970-1980-х роках розвиток громадянського суспільства в США, особливо у сфері соціальних послуг, відбувався швидше, ніж зростання будь-якого іншого сектора економіки. Це зумовлювалося федеральним законодавством, яке підтримувало національні програми у галузях охорони здоров'я, соціального забезпечення, професійної підготовки та житлового будівництва. У результаті активної підтримки з боку держави, кількість ГО суттєво зростає. У 2013 році загальний бюджет діяльності НУО перевищив 600 мільярдів доларів США, а третій сектор нараховував понад 1 мільйон організацій (4,2% усіх юридичних осіб). Приблизно 7% національного доходу було забезпечено діяльністю НУО, які створили робочі місця для понад 15 мільйонів осіб, із яких близько 10 мільйонів працювали на повну ставку.

Особливо швидкими темпами у 1990-2000-х роках розвивалися сфери охорони здоров'я та соціального забезпечення. Значну роль відігравали лікарні,

служби доглядальниць, установи для лікування наркозалежності та алкоголізму, а також соціальні програми догляду вдома. На ці напрями припадає понад 15% доходів третього сектора. Серед основних видів діяльності виділяються:

- правові послуги,
- допомога окремим особам і родинам,
- професійна підготовка,
- догляд за дітьми,
- підтримка у веденні домашнього господарства [17].

Загальна структура фінансування третього сектора в США змінюється щорічно, що свідчить про його динамічний розвиток і адаптивність до нових викликів.

Роль громадянського суспільства в США є особливо важливою у публічному управлінні. Неурядові організації не лише сприяють створенню робочих місць, а й забезпечують адресну підтримку для громадян, чії потреби не можуть бути задоволені державними установами. Довіра населення до НУО проявляється через постійні приватні пожертви й волонтерську підтримку.

Важливо підкреслити, що у США держава та громадянський сектор тісно взаємодіють. Держава стимулює НУО виконувати частину соціальних функцій, таких як надання медичних та соціальних послуг. Така співпраця є ефективною й позитивною, що підтверджується фінансовими показниками. Наприклад, значна частина фінансування провідних неурядових організацій у США надходить від держави.

Досвід Німеччини та США демонструє, що успішна інтеграція ІГС у публічну політику сприяє вирішенню соціальних проблем, підвищенню ефективності надання послуг і зміцненню довіри громадян до держави й ГО. Ці моделі можуть слугувати взірцем для інших країн, які прагнуть посилити роль громадянського суспільства та оптимізувати співпрацю між державою і громадянами.

Основні напрями діяльності ІГС у США мають різноманітну структуру, де соціальні послуги складають 25%, охорона здоров'я – 19%, культура – 14%,

натуральні пожертвування – 12%, соціальна допомога й розвиток – 10%, релігія – 9%, освіта – 6%, а охорона природи – 5% [17, с. 312]. Ці інститути виконують як ринкові, так і неринкові функції. До неринкових функцій належить надання послуг для громадян і регіонів, таких як поліпшення екологічної ситуації, розвиток культурного середовища, реалізація проєктів модернізації та виконання програм соціальної підтримки й перерозподілу ресурсів.

У країнах ЄС ІГС орієнтовані переважно на сферу послуг. Майже 75% працівників неурядових організацій задіяні в освіті, охороні здоров'я та соціальних послугах [18, с. 46]. Це пояснюється історичною роллю церкви, що мала великий вплив у цих сферах. Наприклад, у Голландії, Бельгії та частково в Австрії й Іспанії неурядові організації відіграють ключову роль у вирішенні соціальних проблем, діючи як перша лінія оборони. Державна соціальна політика часто реалізується саме через такі організації. У багатьох випадках вони об'єднуються з релігійними та профспілковими структурами, створюючи потужні інститути, що працюють у різних соціальних сферах. Сфери відпочинку, спорту й громадської активності здебільшого забезпечуються волонтерами. Якщо враховувати волонтерську працю, частка працівників соціальних послуг зменшується з 77% до 62%, тоді як зайнятість у сфері культури та відпочинку зростає з 10% до 19%, а у сфері захисту навколишнього середовища й тварин – з 3,3% до 6,1% [20].

У Центральній і Східній Європі некомерційний сектор орієнтований на культуру й відпочинок, де працює понад третина всіх зайнятих у цій сфері. Значна частка належить професійним та діловим об'єднанням (11%) [21]. Ця особливість пояснюється історичною залежністю від держави в комуністичний період, що забезпечило деяким організаціям фінансові переваги під час політичних змін. Також для цього регіону характерний великий відсоток працівників у третій сфері, зокрема в екологічних організаціях та об'єднаннях із захисту інтересів різних груп населення. Водночас у сферах охорони здоров'я, освіти й соціальних послуг продовжує домінувати держава, що є ключовою відмінністю між Центральною та Західною Європою.

У Латинській Америці найбільш розвиненою є сфера освіти, тоді як інші напрями, зокрема охорона здоров'я чи соціальні послуги, менш активні. Це зумовлено історичною роллю церкви й високою вартістю освіти, яка доступна переважно заможним верствам населення. Важливу роль відіграють професійні й ділові об'єднання та організації розвитку. Близько 44% волонтерської праці спрямовано на соціальні послуги, що частково організовані релігійними структурами й місцевими організаціями розвитку. Тут спостерігається «двоїста» природа неурядового сектору: офіційна його частина орієнтована на середній клас, тоді як менш організовані групи допомагають бідним верствам населення [22].

Модель, де сфера освіти домінує, є найпоширенішою у світі. Загалом 48% зайнятості в неурядових організаціях припадає саме на освіту [20]. У Великобританії значна частка робочих місць (25%) зосереджена у сфері культури й відпочинку, тоді як в Ірландії, Ізраїлі та Бельгії 25% працівників працюють в охороні здоров'я. У Мексиці друга за важливістю сфера – ділові й професійні об'єднання.

Неурядові організації різних країн суттєво відрізняються за структурою фінансування. Основними джерелами доходів є членські внески та державні дотації, а не приватна філантропія. Хоча добродійні пожертвування приватних осіб, корпорацій і фондів відіграють важливу роль, вони становлять лише близько 10% загальних доходів. Комерційний дохід та внески становлять приблизно 48%, тоді як фінансування з боку держави охоплює 41% доходів неурядових організацій [23].

ІГС мають різну специфіку залежно від регіону. У США переважають соціальні послуги та охорона здоров'я, тоді як у країнах ЄС акцент зроблено на освіті та соціальних програмах, підтриманих волонтерством. Центральна й Східна Європа зберігає орієнтацію на культуру, професійні об'єднання та екологію, тоді як Латинська Америка має «двоїсту» модель із акцентом на освіту й розвиток. Різноманітність структур фінансування та діяльності показує, наскільки важливою є роль ІГС у вирішенні соціальних проблем і розвитку громад у різних частинах світу.

Загалом дохід від членських внесків є найбільшим у країнах Латинської Америки, Центральної та Східної Європи, а також в Австралії, Японії та США. Проте для багатьох країн основним джерелом фінансування неурядових організацій є не членські внески, а урядові гранти та контракти. Така ситуація характерна для більшості західноєвропейських держав, за винятком Іспанії та Фінляндії. Це відображає європейську соціальну традицію, де держава відіграє значну роль у фінансуванні соціальних програм, а їхнє виконання часто покладається на неурядові організації. Яскравим прикладом є Ірландія, Нідерланди та Бельгія, де відносний розмір громадського сектора перевищує аналогічний показник у США.

Багато держав світу активно залучають національні неурядові організації для просування власних інтересів у міжнародних структурах, зокрема в системі ООН. Це особливо актуально для таких країн, як США, Німеччина та Великобританія. Сприяння роботі міжнародних організацій нерідко забезпечується на законодавчому рівні завдяки створенню пільгових умов для їх реєстрації. Такі норми діють у США, Франції, Бельгії та Австрії. Важливо відзначити Бельгію, а саме Брюссель, де існують спрощені процедури реєстрації. За статистикою, велика кількість міжнародних організацій зареєстрована саме в цій країні, що підкреслює її роль як ключового центру міжнародної діяльності.

Значення ІГС дедалі більше визнається у світовій практиці, що спричиняє нововведення у багатьох країнах, зокрема в Європейському Союзі. Серед головних тенденцій останніх років можна виділити модернізацію законодавства щодо свободи зібрань і об'єднань у країнах ЄС, передачу державних завдань громадським об'єднанням та підвищення професійного рівня цих організацій у сфері фандрейзингу та управління.

Також спостерігається перехід до нових моделей фінансування соціальної роботи. Зокрема, замість традиційних грантів все частіше застосовуються контракти на надання послуг, а фінансування спрямовується не на утримання установ, а на закупівлю послуг, які надають ГО. Ці зміни підвищують ефективність співпраці держави та ІГС, сприяючи розвитку соціальної сфери на сучасному етапі.

Висновки до 1 розділу

1. У контексті сучасних демократичних перетворень в Україні особливо актуальним є питання ефективної взаємодії держави та місцевих громад. Це вимагає децентралізації владних повноважень, передачі більшої відповідальності місцевим органам управління та залучення організацій громадянського суспільства до моніторингу державних структур. Синергія між державними та НУО у сфері надання соціальних послуг дозволить досягти значних результатів і підвищити якість цих послуг.

2. Залучення громадських активістів до процесу створення й реалізації соціальних програм може стати важливим кроком для поліпшення системи надання соціальних послуг в Україні. Місцеві громади, як безпосередні учасники соціального життя регіону, мають найкраще розуміння проблем на локальному рівні. Натомість централізована державна система часто виявляється неефективною й надто повільною у відповідь на виклики регіонів. Розвиток громадянського суспільства в контексті євроінтеграції передбачає впровадження європейських практик, де ключова роль у наданні соціальних послуг належить недержавним організаціям. Ці структури діють під контролем держави, що забезпечує відповідність ліцензійним, акредитаційним та стандартним вимогам.

3. Серед пріоритетних напрямів на сьогодні виділяється необхідність децентралізації державного управління з акцентом на розширення повноважень місцевих громад і представників третього сектору. Передача функцій управління соціальними послугами до місцевого рівня здатна пришвидшити позитивні зміни як у соціальній політиці, так і в державному управлінні загалом. Такий підхід сприяє формуванню гнучкішої й ефективнішої системи надання послуг.

4. Дослідження науковців свідчать про те, що НУО мають низку переваг перед державним сектором у західних країнах. До таких переваг належать відсутність складних ієрархічних структур, менша бюрократичність, оперативність у прийнятті рішень і гнучкість у роботі. Також неурядові організації часто мають кваліфікований, ініціативний персонал, який

зацікавлений у досягненні конкретних результатів. Важливими чинниками є професійна обізнаність у вирішенні соціальних проблем і залучення волонтерів, що дозволяє знижувати вартість послуг. Плюралізм у процесі ухвалення рішень також є однією з важливих характеристик неурядового сектору.

РОЗДІЛ 2

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВНИХ І НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

2.1. Сучасний стан взаємодії державних і недержавних організацій у соціальній сфері

ГС відіграє ключову роль у процесах політичної демократизації, сприяючи перетворенню держави на правову та забезпечуючи незалежність особистості від надмірного втручання державних структур. Важливою місією ГС є захист матеріальних і духовних інтересів людини, а також гарантування правової захищеності, створюючи умови для реалізації приватних і суспільних прав. У цьому контексті необхідний постійний зворотний зв'язок між державними інститутами та громадськістю, оскільки сучасна правова держава повинна реагувати на запити громадян, створювати відповідні законодавчі акти та забезпечувати їх дієвість. Зокрема, важливим завданням є формування середовища, де громадяни матимуть можливість створювати громадські інститути та користуватися належним правовим захистом для їхньої діяльності [24].

Окрему увагу слід приділити питанням взаємодії ГС з ОДВ України. Наразі ця співпраця реалізується через кілька основних правових механізмів, що сприяють ефективному діалогу та партнерству між державою й ІГС. Перша форма взаємодії полягає в участі ГС у нормотворчій діяльності держави. Це забезпечується залученням представників ГО до розроблення та обговорення проєктів нормативно-правових актів. Громадське обговорення на сьогодні є обов'язковим етапом нормотворчого процесу органів виконавчої влади, оскільки воно дозволяє залучати громадян до управління державними справами. Консультації з громадськістю сприяють відкритості та прозорості діяльності державних органів, надаючи громадянам доступ до інформації та можливість висловлювати свою думку. Це дозволяє створювати ефективні механізми для підготовки й ухвалення державних рішень з урахуванням інтересів суспільства.

Зокрема, консультації проводяться з питань, що стосуються соціально-економічного розвитку, життєвих інтересів населення та інших важливих аспектів державної політики.

Друга форма взаємодії стосується участі ГС у правозастосовній діяльності держави. Цей механізм передбачає кілька варіантів реалізації:

- передача повноважень державних органів повністю;
- передача окремих функцій державних органів;
- здійснення ГК за діяльністю державних структур.

Законодавство передбачає можливість передачі ГО певних повноважень, які традиційно виконують державні органи. Це може бути як передача окремих функцій, так і делегування повних повноважень, що дозволяє громадським структурам діяти самостійно або у партнерстві з державними установами. Наприклад, ГО можуть надавати адміністративні послуги на підставі повноважень, закріплених законом чи іншими нормативно-правовими актами [25].

Крім того, ГС беруть активну участь у наданні соціальних послуг, що є важливим елементом взаємодії з ОДВ. Одним із ключових завдань ГО є здійснення ГК за роботою державних інститутів, зокрема через моніторинг прийняття та реалізації рішень, оцінку їх ефективності та подання експертних пропозицій для вдосконалення державної політики. У цьому контексті важливу роль відіграють спільні консультативно-дорадчі та експертні органи, що забезпечують врахування громадської думки на етапах розроблення та впровадження політичних рішень.

Окрім цього, ОДВ повинні здійснювати моніторинг громадської думки, публічно реагуючи на пропозиції, критичні зауваження та потреби громадськості. Це сприяє підвищенню довіри суспільства до державних інститутів та створює умови для ефективного діалогу. Громадяни мають бути поінформовані про можливості участі у формуванні державної політики, виконанні спільних проєктів і соціально значущих ініціатив. Реалізація інформаційних, благодійних та аналітичних проєктів є важливим кроком на шляху до ефективного партнерства між ГС та державою.

Таким чином, взаємодія ІГС з ОДВ є важливим фактором у розвитку демократичного суспільства. Через нормотворчу та правозастосовну діяльність, а також ГК створюються умови для прозорості, відкритості та ефективного управління державою. Системна співпраця сприяє врахуванню інтересів громадян, забезпеченню їхніх прав та впровадженню рішень, що відповідають потребам сучасного суспільства.

Участь громадян у правоохоронній діяльності держави забезпечується через такі механізми:

- реалізація права складати протоколи про адміністративні правопорушення;
- участь ІГС у роботі органів внутрішніх справ для забезпечення охорони громадського порядку;
- спільне з правоохоронцями вживання заходів для припинення адміністративних правопорушень і злочинів;
- взаємодія ІГС з органами Державної прикордонної служби України з метою охорони державного кордону.

Принцип відповідальності держави перед особистістю є основою правової держави й конституційно закріпленим елементом демократії. Це втілення вимог свободи та соціальної справедливості в реальному житті, що забезпечує ефективне функціонування ІГС в умовах демократії, свободи та справедливості [26].

Становлення політики взаємодії держави й ІГС в Україні триває з моменту здобуття незалежності. Створено нормативно-правову базу для розвитку ІГС, забезпечення прозорості діяльності виконавчих органів влади та залучення громадян до прийняття рішень. Це включає громадські консультації, співпрацю з громадськими радами, а також громадську експертизу діяльності державних інституцій [27].

З конституційно-правової точки зору, право на об'єднання є ключовим аспектом участі громадян у громадському житті. Закон України «ПГО» визначає громадське об'єднання як добровільне об'єднання фізичних або юридичних осіб для захисту прав, свобод та задоволення суспільних інтересів (соціальних,

економічних, культурних, екологічних тощо). Об'єднання можуть утворюватися як ГО або громадські спілки.

ГО складається із фізичних осіб – засновників та учасників. Відповідно до статті 6 цього Закону, громадські об'єднання можуть взаємодіяти між собою через угоди про співпрацю та створення громадських спілок [28]. Оцінка діяльності громадських об'єднань та благодійних організацій до і після повномасштабного вторгнення РФ (2022) демонструє високу ефективність їхньої роботи. Зокрема:

- 81,6 % громадян позитивно оцінювали діяльність цих організацій до війни;

- після 24 лютого 2022 року цей показник зріс до 90,1 %.

Вплив ГС на загальну ситуацію в Україні оцінюється переважно середньо, однак:

- 37,7 % вважають його сильним або дуже сильним;

- 20,1 % зазначають про слабкий вплив або його відсутність.

Щодо впливу конкретних організацій:

- 40,3-41,4 % учасників переконані у здатності своїх організацій впливати на загальні справи країни;

- 58,6-59,7 % вважають цей вплив незначним або відсутнім [29].

Роль громадянської активності під час війни є критично важливою. Представники як новостворених, так і тривалодіючих організацій відзначають ключові аспекти:

- 97,1 % вважають, що це сприяє суспільній консолідації та підсилює віру в перемогу;

- 96,7 % наголошують на створенні відчуття підтримки для ЗСУ;

- 96,2 % бачать у цьому символ згуртованості, незламності та рішучості українців;

- 93,8 % відзначають турботу про вразливі категорії населення та постраждалих від війни;

- 96,0 % вірять, що волонтерський рух втілює надію на краще майбутнє.

Таким чином, ГС в Україні відіграє вирішальну роль у забезпеченні соціальної єдності, підтримці військових та подоланні викликів війни. Його діяльність є важливим чинником стабільності, згуртованості та розвитку країни.

З лютого по листопад 2022 року кількість згадок благодійних фондів, громадських та волонтерських організацій в українському медіапросторі зроста майже у 10 разів: із 9398 у лютому до 97940 у листопаді [30]. Основні теми повідомлень про діяльність цих організацій можна поділити на дві групи: військова та гуманітарна допомога. За частотою публікацій незначну перевагу отримала військова тематика: за цей період зафіксовано 234755 публікацій про військову допомогу та 222742 про гуманітарну.

Із початком повномасштабної війни громадяни України та іноземці задонатили понад 78,3 млрд грн (майже 2 млрд доларів) на рахунки НБУ та у три найбільші благодійні фонди: United24, «Повернись живим» і Фонд Сергія Притули [31].

ГС охоплює громадські об'єднання, інституції та ініціативи, які сприяють розвитку громадянської свідомості та залучають людей до суспільного життя. Воно функціонує як простір взаємодії між індивідом, громадськістю та державою. Ефективність такої взаємодії залежить від наявності відповідних механізмів і каналів комунікації. У цьому контексті засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють ключову роль як інститут ГС, що репрезентує та формує суспільну думку, а також здійснює контроль над владою.

ЗМІ одночасно виконують три функції: вони є платформою для висловлення думок громадськості, інструментом їх формування та засобом ГС за владою. Право на інформацію та забезпечення свободи слова є критично важливими для функціонування ГС. Конституція України (ст. 34) гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію у будь-якій формі [32, с. 111; 33].

Функції ЗМІ можна класифікувати, враховуючи їхній вплив на ГС та взаємодію з публічною владою. До основних функцій належать:

- інформаційна – надання доступу до фактів та новин;

- формування і артикуляція громадської думки – вплив на сприйняття подій;
- інноваційна – поширення нових ідей;
- політична соціалізація особи – залучення громадян до політичного процесу;
- контроль і критика – моніторинг дій влади;
- піднесення політичної та громадянської культури – розвиток громадської свідомості;
- мобілізаційна – консолідація суспільства навколо важливих питань.

Інформаційне життя сучасного суспільства є надзвичайно динамічним, а масова комунікація – важливою складовою соціального життя. Політичні рішення, зокрема державні стратегії, базуються на інформації як сукупності знань, що дозволяють приймати виважені та відповідальні рішення задля розвитку країни [34].

Сьогодні ЗМІ є невід’ємною частиною демократичного устрою. Вони виконують функції управління великими масами людей через різні комунікаційні платформи: друковані видання (газети, журнали), радіо, телебачення, відеопрограми, кінохроніки та онлайн-медіа. Засоби масової інформації допомагають людям виходити за межі власного досвіду, долучатися до суспільно-політичних процесів і формувати активну громадянську позицію.

Таким чином, ЗМІ відіграють провідну роль у формуванні ГС, забезпечуючи доступ до інформації, контролюючи владу та сприяючи зростанню політичної культури населення. Вони є не лише джерелом інформації, а й інструментом громадської активізації та консолідації суспільства в умовах сучасних викликів.

Війна в Україні спричинила нові виклики у медійному просторі, зокрема юридичні дилеми та ситуації, які раніше не мали актуальності. Виникла необхідність чітко розмежовувати інформацію, яку можна вільно поширювати, та дані з обмеженим доступом, такі як конфіденційна, службова чи таємна інформація. Особливо в умовах воєнного стану важливо дотримуватися

законодавчих норм і уникати публікації відомостей, що можуть нашкодити безпеці держави чи громадян, навіть опосередковано.

3 березня 2022 року Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний затвердив правила роботи журналістів під час воєнного стану, видавши Наказ № 73. Цей документ регулює акредитацію медіа-представників, визначає перелік забороненої до розголошення інформації та встановлює порядок роботи журналістів у зонах бойових дій. Це рішення було необхідним для балансування між правом суспільства на інформацію та захистом стратегічно важливих даних, які могли б стати інструментом ворога [35].

Новітні комунікативні технології мають двоякий вплив: вони можуть стимулювати розвиток глобальної демократії та розширювати творчі можливості людини, але водночас служити засобом маніпуляції громадською думкою. Втрата контролю суспільства над інформаційною владою може призвести до негативних наслідків, зокрема дестабілізації соціального життя та загрози безпеці. Історичний досвід свідчить, що ЗМІ відіграють подвійну роль. З одного боку, вони інформують населення, сприяють формуванню соціальної відповідальності, почуття власної гідності, підтримують свободу та справедливість, а також залучають громадян до суспільно-політичного життя. З іншого боку, медіа можуть дезінформувати, маніпулювати фактами, сіяти паніку, недовіру чи страх серед громадян. Найнебезпечнішим є використання ЗМІ для політичного маніпулювання, коли приховано впливають на свідомість людей, змушуючи їх діяти всупереч власним інтересам. Такі дії можуть звести нанівець демократичні принципи та підірвати довіру до влади й медіа як інституту.

Щоб уникнути маніпуляцій, інформація, яка доводиться до відома громадськості, повинна бути правдивою, актуальною та об'єктивною. Людям необхідно гарантувати доступ до різних джерел інформації, щоб вони могли самостійно аналізувати ситуацію та приймати обґрунтовані рішення. Це особливо важливо в умовах війни, коли інформація стає зброєю як для захисту держави, так і для її послаблення. Контроль за якістю інформаційного простору є ключовим завданням, що забезпечує стабільність суспільного життя та підтримку обороноздатності країни.

2.2. Громадський контроль як засіб забезпечення законності у діяльності ОДВ та органів місцевого самоврядування

В умовах трансформації суспільства особливо важливо досягти соціально-економічного прогресу через партнерську співпрацю між владою та громадянськістю. Одним із ключових механізмів такої взаємодії є ГК, що зосереджується на управлінських процесах держави, пов'язаних із використанням бюджетних ресурсів, їх розподілом та ефективністю. Вільний доступ громадян до інформації відіграє визначальну роль у зниженні рівня корупції та підвищенні прозорості й відкритості суспільства.

На сучасному етапі розвитку демократичної держави ГК є важливим інструментом взаємодії державних органів із ГС. Він не лише свідчить про активну участь громадян у процесі прийняття рішень, а й підвищує відповідальність обох сторін за їх ефективне виконання. Основною метою ГК є запобігання порушенням з боку підконтрольних суб'єктів і мінімізація відхилень від стратегічних завдань у діяльності органів публічної влади. Такий контроль забезпечує прозорість, а також сприяє злагодженій взаємодії між державою та громадянськістю [36].

Функція ГК є важливою складовою соціальної відповідальності. Він покликаний захищати суспільні інтереси, боротися з неефективністю державних та приватних структур у соціально-економічній сфері, а також мінімізувати корупційні ризики. Ефективність цього процесу залежить від рівня зрілості ГС та спроможності його інститутів виконувати свої завдання. Розвинене ГС відіграє вагомую роль у контролі за рішеннями держави та її діяльністю.

За даними соціологічного дослідження Центру Разумкова у 2023 році, лише 2,3% громадян повністю довіряють політичним партіям, а ГО – 5,3%. Водночас 41,1% респондентів зовсім не довіряють партіям, а недовіра до ГО складає 17,7%. Ці показники свідчать про низький рівень довіри громадян до ключових суспільних інститутів та підкреслюють необхідність підвищення відкритості й прозорості політичної системи. Для ГО це створює виклик, але

водночас відкриває можливості для вдосконалення своєї діяльності та підвищення ефективності.

ГО є самоврядними об'єднаннями, метою яких є досягнення спільного блага через об'єднані зусилля громадян. Їхня діяльність сприяє згуртованості суспільства, знижує соціальну напругу та задовольняє різноманітні потреби населення. Крім того, ГО виступають партнерами державних органів у сфері соціального управління, беручи на себе частину завдань, зокрема у соціальній та економічній сферах. Наявність ГК забезпечує прозорі, рівноправні відносини між владою та громадськістю, що є основою стабільного розвитку суспільних відносин [37].

У країнах із розвиненим ГС, особливо в країнах-членах Європейського Союзу, відзначаються значні позитивні зрушення в економічному розвитку та соціальній єдності. ГО там активно беруть участь у вирішенні соціально-економічних питань, надаючи послуги та підтримку різним групам населення. Влада визнає ефективність громадських структур у швидкому реагуванні на потреби громадян та залучає їх до реалізації соціальних завдань. Це підвищує рівень довіри населення до держави та сприяє утвердженню принципу рівноправності партнерства «рівний рівному».

Функція ГК, таким чином, включає не лише моніторинг дій влади, а й безпосередню участь громадськості у виконанні важливих завдань на місцевому рівні. Це забезпечує сталий розвиток суспільства, сприяє прозорості, підзвітності влади та формуванню активної громадянської позиції, що є основою для демократичних перетворень і соціального прогресу.

Однією з ключових причин зростання кількості ГО є зміна їхньої ролі у взаємодії з ОДВ. ГО відіграють роль активних учасників у вирішенні соціальних проблем, які стосуються різних верств населення: людей з інвалідністю, малозабезпечених, самотніх громадян, осіб похилого віку, жертв насильства та соціально ізольованих осіб. Крім надання матеріальної допомоги, вони проводять соціально-психологічну підтримку та організаційну роботу з цими групами. Також важливу увагу приділено ГО, які займаються екологічними

питаннями. У контексті економічної кризи та зубожіння населення, ГО залучають донорські кошти для допомоги вразливим верствам суспільства, таким як діти у складних життєвих обставинах чи люди похилого віку. Крім того, громадські інституції здійснюють профілактичну діяльність і борються з соціально-негативними явищами, зокрема алкоголізмом та наркоманією.

Науковці наголошують, що ІГС відіграють важливу роль у забезпеченні ГК над владою, протидії корупції, а також у контролі якості соціальних послуг. Вони здатні пропонувати інноваційні підходи до вирішення проблем, які державні органи не завжди вчасно впроваджують через бюрократичні процедури. Тому співпраця між ГО та владою виходить за межі простого контролю та поширюється на реалізацію державної політики й виконання делегованих завдань. Взаємодія громадськості й влади сприяє зміцненню довіри суспільства до державних інституцій [38].

ГК є важливим інструментом у демократичному управлінні. Він допомагає виявляти недоліки у роботі органів влади та пропонувати альтернативні ефективні механізми реалізації державної політики. ІГС демонструють активну позицію, спрямовану на розв'язання актуальних проблем. Для забезпечення ефективності ГК необхідно гарантувати інформаційну прозорість, відкритість та доступність ОДВ.

Крім участі у виборчих процесах, громадяни можуть впливати на діяльність державних структур і муніципалітетів через ГК. Це посилює рівень довіри до влади, формуючи партнерські відносини між громадянами та державою. Негативні прояви бюрократії, корупції та зловживання владою посилюють потребу суспільства у контролі за виконанням рішень державних органів. Гучні корупційні скандали, що стосуються бюджетних коштів, підкреслюють необхідність законодавчого закріплення поняття ГК, його цілей, завдань, принципів та форм.

Законодавче закріплення ГК може стати основою для створення прозорої та дієвої системи контролю з боку громадян. У 2015 році було розроблено проєкт Закону «ПГК». У цьому документі ГК визначається як публічна діяльність

громадських об'єднань, спрямована на перевірку відповідності діяльності ОДВ, місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб чинним правовим нормам. Законопроект пропонував конкретні інструменти для реалізації ГК, такі як аналіз діяльності об'єктів контролю, моніторинг, проведення громадської експертизи та перевірок діяльності державних установ [39].

Попри важливість законодавчого регулювання, цей законопроект досі не ухвалено. Однією з ключових причин є те, що організаційно-правові методи владного характеру не можуть бути інструментом для громадських об'єднань, які не належать до державного апарату.

Таким чином, ГК є основоположним елементом демократичного суспільства, що забезпечує ефективний механізм моніторингу та підзвітності влади перед громадянами. Розвиток ІГС та законодавча підтримка їхньої діяльності є важливим кроком для досягнення прозорості, боротьби з корупцією та створення довіри між владою й суспільством.

Потенціал ГК як механізму взаємодії між органами публічної влади та ІГС залишається недостатньо реалізованим. Попри наявність різноманітних об'єктів контролю, його загальна ефективність є низькою через організаційні, правові проблеми та пасивність ІГС. Для посилення ГК над підзвітністю та відповідальністю органів влади необхідно впроваджувати системні зміни. Перспективними напрямками є нормалізація вимог до звітності, розробка критеріїв ефективності діяльності та впровадження методів оцінки державних витрат.

Основні напрями посилення ГК:

1. Удосконалення процедурного регламенту контролю у публічній владі:
  - забезпечення громадян доступом до повної, достовірної та своєчасної інформації шляхом її розміщення на веб-сайтах, у державних та комунальних медіа;
  - регулярна (річна, квартальна) та позачергова звітність органів влади й місцевого самоврядування щодо ключових соціально-економічних показників: доходів, зайнятості, безробіття, демографії, захворюваності, злочинності тощо;

- оперативне інформування громадськості про використання ресурсів, залучених через громадські ініціативи для підвищення обороноздатності України;

- публікація звітів про стан розслідувань порушень прав громадян чи національних інтересів з боку посадовців державних органів;

- впровадження профілактичних заходів при підборі кадрів на керівні посади в органах державної влади, місцевого самоврядування, судах і правоохоронних структурах, а також установах, що управляють державною чи комунальною власністю.

2. Розробка та впровадження критеріїв оцінки й форм звітності:

- визначення стандартів ефективності звітності, що враховують відповідність принципам прозорості, чіткість відповідальності та результативність роботи;

- запровадження єдиної форми звітності для посадових осіб органів влади, що полегшить оцінку їх діяльності;

- створення критеріїв для оцінки ефективності діяльності органів влади та посадовців, які у разі відсутності прогресу нестимуть персональну відповідальність;

- деталізована звітність щодо виконання державного та місцевих бюджетів, зокрема для підприємств, що виконують замовлення на кошти бюджету;

- розробка дієвих методів оцінки та перевірки державних витрат, особливо у сфері державних закупівель, на відповідність ринковим цінам;

- встановлення норми права, згідно з якою перевищення ринкової ціни закупівлі тягне за собою відповідальність держслужбовця та обов'язкове відшкодування різниці за його рахунок;

- методологія оцінки відповідності реальних витрат державних службовців, суддів, народних депутатів та їхніх родин задекларованим доходам;

- запровадження законодавчої норми, що визнає відео- та аудіоматеріали, зібрані громадянами, підставою для проведення службових розслідувань щодо

посадовців. Це дозволить притягувати їх до дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності за незаконні дії чи бездіяльність [40].

Ефективна реалізація ГК передбачає створення механізмів, що забезпечують прозорість діяльності державних органів, їх підзвітність та відповідальність перед суспільством. Важливим є підвищення громадянської активності шляхом залучення громадян до процесів моніторингу, оцінки та перевірки діяльності влади. Посилення ГК вимагає системних змін у законодавстві, впровадження сучасних стандартів прозорості та залучення громадськості до процесів нагляду за владою. Це дозволить забезпечити підзвітність посадовців, ефективне використання бюджетних коштів та створити умови для зміцнення ГС в Україні.

Висновки до розділу 2

Розвиток ГС в Україні є динамічним і багатогранним процесом, що вимагає тісної співпраці між різними суб'єктами: державними органами, ГО та активними громадянами. ГС відіграє важливу роль у зміцненні демократичних цінностей, підвищенні рівня свободи й прозорості у суспільстві. Для його ефективного розвитку необхідна постійна підтримка, що сприятиме зростанню громадської активності та реалізації прав громадян.

Сьогодні особливу вагу має конструктивна взаємодія ІГС з ОДВ, особливо в умовах війни з росією. Війна точиться не лише на полі бою, а й в інформаційному просторі, де значну загрозу становить поширення фейкової інформації. Саме тому важливим завданням засобів масової інформації є надання громадянам перевірених та достовірних даних. Протидія інформаційним маніпуляціям є ключовим елементом стабільності та зміцнення суспільної єдності, оскільки ворожа пропаганда спрямована на послаблення внутрішнього опору та дестабілізацію країни.

В Україні потенціал ГК як форми взаємодії ГС з ОДВ ще не реалізований повною мірою. Ефективність ГК залишається низькою через правові та організаційні проблеми, а також недостатній рівень активності громадськості. Часті випадки зловживань владою й корупційні схеми з бюджетними коштами вказують на необхідність законодавчого закріплення поняття ГК, його завдань, цілей і принципів, а також чіткого визначення суб'єктів та форм здійснення цього контролю. Такий підхід дозволить створити прозору й ефективну систему, що сприятиме контролю за діяльністю влади.

Для посилення ГК та підвищення підзвітності й відповідальності державних органів варто зосередитися на кількох ключових напрямках: впровадження чітких вимог до звітності, регламентація профілактичних процедур, створення критеріїв для оцінки ефективності діяльності, а також розробка методичного інструментарію для аналізу та огляду державних видатків.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ВЗАЄМОДІЇ ОДВ І НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

3.1. СП між ОДВ і неурядових організацій як механізм вирішення соціальних проблем на місцевому рівні

Термін «СП» широко закріпився після завершення Першої світової війни, базуючись на солідаристських засадах теорії соціалізації сучасних економічних відносин [41]. Важливість цього поняття проявляється у наукових дослідженнях різних шкіл, які вивчають гармонізацію відносин між індивідом та суспільством. У науковій літературі представлено низку визначень, що акцентують різні аспекти соціального партнерства.

Деякі науковці розглядають СП як систему суспільних відносин, яка забезпечує узгодження та захист інтересів працівників, роботодавців, соціальних груп, професійних об'єднань, органів влади та місцевого самоврядування. Це відбувається на основі угод та компромісів у контексті ключових напрямів соціально-економічного розвитку. Інші дослідники трактують його як систему взаємовідносин між НУО, бізнес-асоціаціями та державними інституціями, побудовану на балансуванні інтересів різних соціальних і професійних груп через договори й угоди для вирішення актуальних соціально-економічних та політичних питань [42].

Незважаючи на різні трактування, визначення СП мають спільний знаменник: воно являє собою специфічний тип відносин між соціальними групами. Ці відносини набувають інституційних форм і базуються на суспільно активній особистості, яка реалізує принципи партнерства. Через таку взаємодію узгоджуються інтереси соціальних верств і груп з регіональними чи національними інтересами. Для ефективної співпраці соціальні актори нерідко відмовляються від короткотермінової вигоди, демонструючи зрілість ГС. Вміння захищати приватні інтереси, обмежуючи власний егоїзм, стає ознакою соціальної відповідальності та громадської свідомості [43].

СП передбачає досягнення компромісу через рівноправний діалог і використання законодавчо закріплених механізмів. Такий підхід дозволяє раціоналізувати співпрацю між учасниками соціальних процесів, забезпечуючи не лише взаємне врахування інтересів, а й їх взаємозбагачення. СП, таким чином, слід розглядати як інституційну взаємодію владних, громадських та економічних суб'єктів. Їхня діяльність заснована на довірі, повазі й компромісах, спрямованих на досягнення спільних цілей.

Особливої актуальності набуває співпраця органів публічної влади з НУО, що відображає концепцію співуправління. Це поняття підкреслює важливість партнерської взаємодії у формуванні демократичних інститутів і розв'язанні стратегічних викликів постіндустріального розвитку. Механізми соціального партнерства слугують універсальним інструментом для вирішення соціальних конфліктів і забезпечення прогресу через залучення активних громадян до процесів суспільного розвитку.

Безперечно, СП є ключовим демократичним механізмом, який поєднує публічні, громадські та приватні інтереси, створюючи основу для ефективної публічної політики. Використання його принципів є необхідною умовою соціально-політичної стабільності, врегулювання конфліктів та побудови суспільства на засадах взаємоповаги й толерантності. Це універсальний метод об'єднання різних соціальних сил задля досягнення загальнонаціональної згоди.

Таким чином, СП виступає механізмом вирішення складних соціально-економічних і політичних завдань, об'єднуючи інтереси різних суб'єктів через діалог та співпрацю. У цьому контексті воно є одним із основоположних принципів демократичного суспільства, що сприяє соціальній стабільності, узгодженню інтересів і досягненню спільних цілей.

Ефективне СП є основою побудови соціальної держави, розвиненого ГС, соціально відповідального бізнесу та демократичного публічного управління. СП являє собою прогресивну систему суспільних відносин, що відповідає сучасним викликам розвитку людства. Воно виступає особливим типом публічної взаємодії в демократичному суспільстві, який дозволяє ефективно

інтегрувати різноманітні інтереси соціальних груп у рамках публічної політики. СП базується на рівноправності учасників, спільності стратегічних цілей, високій довірі між сторонами, колегіальності у прийнятті рішень, прозорості підсумкових оцінок та взаємній відповідальності за виконання зобов'язань.

Технології СП враховують наявність конфліктів як природного елемента розвитку суспільства. Як зазначав Р. Дарендорф, уникнення конфліктів або сприйняття їх як аномалій не дозволяє ефективно ними управляти. У цьому контексті метою СП є формування та зміцнення довіри між сторонами, що дозволяє вирішувати протиріччя і конфлікти шляхом конструктивного діалогу. Методи примусу в цьому процесі є непродуктивними та зазвичай неприйнятними.

Результативність СП оцінюється за кількісними та якісними критеріями. До кількісних показників належать: кількість укладених договорів, залучених учасників та отриманих результатів. Однак головним критерієм є покращення якості життя громадян. Саме цей показник стає основою для соціального цілепокладання та мотивації учасників партнерства.

Важливим фактором ефективності СП є відносини між НУО та органами публічної влади. Ці відносини можна розглядати через дві основні моделі взаємодії, що відрізняються ступенем впливу на особистість.

Перша модель передбачає ситуаційну взаємодію, коли особистість через участь у ГО реалізує свої інтереси. Головне завдання таких організацій – захищати інтереси громадян, надавати підтримку та забезпечувати соціалізацію особистості. Взаємодія НУО з органами публічного управління обмежується тими сферами, що безпосередньо стосуються інтересів членів цих організацій.

Друга модель базується на постійній інституційній взаємодії НУО та органів влади. У цьому випадку НУО активно залучаються до процесів прийняття управлінських рішень, розроблення політики та впровадження заходів у різних сферах суспільного життя. Ця модель є інституціоналізованою та легалізованою, оскільки взаємодія регулюється законодавчими нормами. Легалізація партнерських відносин забезпечує подальший розвиток НУО як рівноправних суб'єктів управління.

Основні принципи СП у межах другої моделі включають:

- поєднання суспільних, корпоративних та особистих інтересів;
- консенсус через переконання та компроміси;
- добровільність у прийнятті зобов'язань;
- колегіальність у розробленні спільних рішень;
- соціальну відповідальність за виконання зобов'язань;
- довіру між учасниками;
- публічність і прозорість у прийнятті рішень;
- рівноправність у дискусіях, прийнятті рішень та контролі над їх реалізацією;
- взаємну зацікавленість сторін;
- правове забезпечення взаємодії та створення відповідної законодавчої бази.

Реалізація цих принципів дозволяє ефективно поєднувати зусилля НУО та органів влади для вирішення соціальних питань. СП таким чином забезпечує баланс інтересів різних сторін та сприяє сталому розвитку суспільства через прозору, конструктивну і взаємовигідну співпрацю.

СП стає важливим механізмом у сучасному демократичному суспільстві, спрямованим на створення стабільної взаємодії між ГС, бізнесом та державою. Це дозволяє розв'язувати складні соціальні питання, підвищувати якість життя та сприяти соціальній інтеграції різних верств населення.

Специфіка СП між НУО та органами публічної влади полягає у створенні гнучких управлінських структур нового типу, що не базуються на ієрархічних принципах. Якщо одна з організацій бере ініціативу у вирішенні соціальної проблеми, вона стає центральною ланкою проєкту. Однак ця роль обмежується конкретним випадком, не поширюючись на інші сфери.

Дослідники стверджують, що зростання управлінських мереж у суспільстві сприяє його згуртованості й розвитку загального блага. Соціальний капітал, створений у горизонтальних мережах громадської активності,

позитивно впливає на державу та економіку. Таким чином, діяльність НУО та розширення управлінських підходів посилюють соціальну інтеграцію й забезпечують перспективи сталого розвитку.

Учасники СП мають певні формальні та неформальні зобов'язання як перед державою, так і перед партнерами. Особливо значущими є обов'язки органів публічної влади на місцевому рівні, адже саме вони повинні ініціювати партнерські відносини. Ці зобов'язання демонструють багатогранність відносин між учасниками соціальної взаємодії, що ґрунтується на взаємних інтересах. Такі інтереси охоплюють не лише державу та інститути ГС, а й бізнес-структури. Кожна сторона реалізує свої корпоративні інтереси, що в підсумку відповідає загальнонаціональним цілям.

Форми й характер зобов'язань залежать від регіональних особливостей, соціально-економічної ситуації, типу НУО та конкретного органу публічної влади. Важливість кожного виду зобов'язань є гнучкою й змінюється залежно від обставин. Водночас розмежування між формальними та неформальними зобов'язаннями є умовним, оскільки ці межі досить еластичні.

Інституціоналізовані форми взаємодії між НУО і органами публічної влади включають:

- соціальне замовлення;
- виділення грантів та контроль їх виконання;
- податкові пільги для НУО, які реалізують важливі соціальні проєкти;
- надання пільг неподаткового характеру (оренда приміщень, використання техніки тощо);
- координацію діяльності та спільну розробку соціальних програм;
- обмін інформацією щодо політики та заходів, що проводяться;
- методичну й організаційну підтримку НУО.

Організаційні механізми взаємодії охоплюють: систему угод і договорів, ГР, робочі та експертні групи, конкурси соціально значущих програм, грантові проєкти, соціальне замовлення, громадянські форуми, ярмарки та біржі

соціальних програм. Серед сучасних механізмів активно використовуються електронні платформи для залучення громадських ініціатив.

Сфери взаємодії органів влади й НУО є досить різноманітними та охоплюють:

- розвиток культури та духовних цінностей;
- молодіжну політику, освіту та виховання;
- соціальну реабілітацію та підтримку людей з інвалідністю;
- правозахисну діяльність;
- вирішення екологічних проблем;
- розвиток самоврядування та самоорганізації;
- волонтерську, благодійну та меценатську діяльність;
- реалізацію прав громадян як власників.

Досвід зарубіжних країн та результати соціологічних досліджень підтверджують ефективність подібних партнерств. Розвиток СП дозволяє об'єднати зусилля держави, ГС та бізнесу для вирішення найактуальніших соціальних питань. У результаті це сприяє підвищенню якості життя громадян, створенню інклюзивного суспільства та розвитку локальних ініціатив.

Важливо відзначити, що для успішного функціонування СП необхідно забезпечити постійний діалог між учасниками, прозорість процесів, а також формування довіри на всіх рівнях взаємодії. Ефективна співпраця між НУО та органами публічної влади стає основою для соціальної стабільності та інтеграції, що є ключовим чинником сталого розвитку суспільства.

Важливо підкреслити, що ключовим елементом СП на місцевому рівні є активна участь НУО у виконанні програм соціального розвитку. При цьому надзвичайно важливим є забезпечення можливості для їхньої безпосередньої участі у всіх етапах: від розробки програм і визначення переможців конкурсів до контролю за реалізацією та оцінки ефективності проєктів. Це підвищує прозорість процесів, зміцнює відповідальність учасників і сприяє кращій адресності соціальних ініціатив. Окрім цього, доцільним є закріплення

конкретних завдань та проєктів за певними НУО, що дозволяє посилити їхню соціальну активність, створити механізми взаємодії з місцевою владою та залучити додаткові ресурси для вирішення найбільш актуальних проблем громади.

НУО відіграють значну роль у соціалізації учасників партнерських відносин і виступають каталізаторами змін у багатьох важливих напрямках. Серед ключових завдань, які доцільно закріпити за НУО в сучасних умовах, можна виділити такі:

- сприяння дотриманню конституційних прав і свобод громадян;
- забезпечення гендерної рівності та підтримка програм гендерної політики;
- надання безоплатної правової допомоги;
- реалізація житлової реформи, підтримка ОСББ, програми енергозбереження, реконструкція житлового фонду й благоустрій територій;
- популяризація фізичної культури та спорту, пропаганда здорового способу життя й організація дозвілля;
- професійна перепідготовка осіб зі зниженою конкурентоспроможністю на ринку праці;
- забезпечення доступності для людей з обмеженими можливостями до культурних, медичних установ та транспортної інфраструктури;
- захист прав споживачів і контроль якості товарів і послуг;
- профілактика тероризму, екстремізму та ксенофобії, виховання толерантності та зміцнення міжетнічної стабільності;
- патріотичне виховання молоді, популяризація історичної та культурної спадщини України;
- підтримка ветеранів і людей з інвалідністю, надання психологічної й фізичної допомоги;
- догляд за парками, скверами та іншими зеленими зонами;
- підвищення престижу української армії та підтримка обороноздатності країни;

- боротьба з антисоціальними явищами, як-от наркоманія, алкоголізм і безпритульність;
- формування поваги до праці та сприяння розвитку трудової культури;
- співпраця з представниками творчих професій, бібліотеками, музеями та іншими закладами культури задля популяризації української національної спадщини;
- розвиток громадянської освіти, вивчення історії, культури й традицій українського народу;
- використання сучасних інформаційних технологій для поширення доступу до важливої соціальної інформації.

Хоча цей перелік є неповним, він охоплює широке коло завдань, які можуть виконувати НУО на місцевому рівні. Залежно від конкретних умов громади, пріоритети можуть змінюватися, але загальний напрямок залишається сталим – це сприяння сталому розвитку та вирішення соціально значущих питань.

Участь НУО у процесах СП є важливою складовою загальнодержавної політики соціально-економічного розвитку. Вони виступають як активні посередники між державними інститутами, місцевою владою та громадянами, забезпечуючи ефективну взаємодію й реалізацію програм, що відповідають реальним потребам населення. Завдяки цьому неурядові організації не лише розширюють свої можливості, а й роблять вагомий внесок у розвиток ГС та підвищують якість життя на місцевому рівні.

Таким чином, СП за участі НУО є важливим інструментом реалізації політики місцевого самоврядування, що дає змогу оперативно реагувати на соціальні виклики, залучати громадян до активної участі у громадському житті та створювати умови для сталого розвитку громад.

3.2. Механізми впровадження інституційного принципу розвитку відносин держави і громадянського суспільства

НУО, що працюють у соціальній сфері, стикаються з фінансовими викликами. Закон «ПОГ» передбачає отримання доходів від заснованих ними комерційних структур як основне джерело підтримки, однак це залишається проблемним. Співпраця з державними соціальними агентствами є ключовою умовою життєздатності таких організацій. Джерелами фінансування зазвичай виступають внески благодійників (цільові або на розвиток організацій), підтримка міжнародних фондів для інноваційних проєктів, а також кошти від власних підприємств. У Європі активно діє «контрактна» система взаємодії держави та НУО: організації, що мають ліцензію місцевої влади, можуть брати участь у конкурсах для надання соціальних послуг громадянам. З переможцем укладається контракт, що визначає обов'язки сторін, умови роботи, форми контролю та звітності.

Отримання контракту на соціальне обслуговування є престижним для НУО, адже забезпечує стабільну фінансову підтримку. При цьому держава контролює перелік клієнтів та обсяги послуг, а організації щомісяця звітують державним службам. Перевірки здійснюються двічі на рік: одна – планова, інша – без попередження. Результати інспекцій публікуються в місцевих ЗМІ, забезпечуючи прозорість. Взаємодія державних і недержавних соціальних служб може відбуватися у чотирьох формах: фіскальній (гранти, зарплати, натуральна допомога), регулятивній (стандартизація, ліцензування), надання послуг (спільні дії, контракти, координація), а також політичній (представництво інтересів, кампанії).

На відміну від європейської практики, українські НУО соціальної сфери поки що не можуть брати участь у тендерах для отримання бюджетного фінансування. Підтримка держави залишається обмеженою, адже чітка законодавча база для такої співпраці відсутня. Виняток становлять організації ветеранів війни, УТОГ та УТОС, які отримують фінансування для базової

діяльності. Ці організації існують десятиліттями, мають розгалужену мережу, реабілітаційні установи та підприємства, що забезпечують підтримку громадянам навіть у складні економічні часи. Їхня співпраця з державними установами є позитивним прикладом для інших українських НУО.

Створення нормативно-правової бази для регулювання надання соціальних послуг недержавними організаціями є важливим завданням. Така база має встановити стандарти якості, умови співпраці та контролю, водночас не обмежуючи розвиток нових соціальних технологій. Налагодження партнерських стосунків із ГО та добровільними ініціативами має велике значення для соціальної роботи. Хоча діяльність таких структур не завжди відповідає професійним стандартам, їхні цінності та завдання загалом збігаються з принципами соціальної роботи. Це сприяє формуванню солідарності в суспільстві, яка є основою розвитку соціальної сфери.

Особливо важливим є те, що ГО часто стають «трампліном» для професійного зростання фахівців у соціальній сфері. Люди, які починають свою діяльність у таких організаціях, набувають практичних навичок та прагнуть здобути професійну освіту. Для багатьох це є першим кроком до соціальної роботи як фаху.

Розробка ефективних механізмів співпраці між державою та недержавними організаціями є ключовою умовою розвитку соціальної сфери в Україні. Успішний досвід європейських країн може стати взірцем для реформування системи соціального обслуговування, де НУО відіграють важливу роль у наданні послуг громадянам.

Особливості діяльності ГО у соціальній сфері характеризуються рядом ключових чинників. До них належать:

- обмежена чисельність членів організацій;
- низька готовність до кооперації з іншими організаціями та структурами, що працюють у соціальній сфері;
- спрямованість на перерозподіл ресурсів переважно на користь своїх членів;

- недостатній досвід як у керівників, так і у членів організацій.

Причини повільного становлення недержавних організацій (НУО) в Україні можна пояснити низкою обставин:

- відсутність традицій ГС та сприйняття населенням НУО як представників держави;
- недостатня інформованість громадськості про діяльність та місію НУО;
- нечітке правове регулювання їх діяльності;
- розпорошеність і слабка координація між НУО;
- невикористаний потенціал у взаємодії з державними інституціями, бізнесом та міжнародними організаціями;
- наявність суб'єктивних факторів, таких як амбіції керівників, вузьке бачення завдань і слабкий рівень внутрішньої демократії.

Сьогодні органи місцевого самоврядування та державні адміністрації стикаються з численними соціальними проблемами, вирішення яких потребує нових ресурсів і механізмів. У цьому контексті активне залучення ГО до розробки та впровадження соціальної політики стає перспективним напрямом. Зацікавленість місцевої влади у співпраці з НУО пояснюється наступними факторами:

- децентралізація влади та збільшення повноважень місцевих структур потребує додаткових кадрових і фінансових ресурсів;
- рівень довіри до влади залежить від якості взаємодії з активними представниками ГО, що сприяє зменшенню критики на адресу влади;
- соціальні послуги, орієнтовані на конкретні групи населення, можуть бути ефективніше реалізовані за участі НУО, які безпосередньо представляють інтереси цих груп або складаються з їхніх представників. Такий підхід дозволяє оптимізувати витрати і підвищити ефективність надання послуг.

Попри позитивні тенденції, існують значні проблеми у функціонуванні органів виконавчої влади, зокрема: закритість інформації, непрозорість діяльності та відсутність належного зворотного зв'язку з громадськістю. Для подолання цих викликів необхідно вдосконалювати такі організаційні механізми:

- забезпечення відкритості та доступності інформації щодо діяльності виконавчих органів;
- організація громадських обговорень проєктів рішень і залучення представників ГС до робочих груп із підготовки нормативно-правових актів;
- проведення громадських експертиз рішень органів влади, що мають соціальну значущість;
- забезпечення прозорих процедур у наданні послуг [54, с. 11].

Важливою проблемою при створенні соціальної політики на місцевому рівні залишається відсутність дієвих інституцій, що здатні ефективно представляти інтереси громад чи окремих соціальних груп у взаєминах із владою. В умовах суспільного плюралізму та громадської активності перспективним інструментом є ГР. Налагодження ефективного діалогу між владою та суспільством, створення платформ для активної участі фахівців, представників ГО чи просто небайдужих громадян дозволяє сформувати ГР як консультативно-дорадчі органи при органах місцевого самоврядування.

Залучення громадськості до формування соціальної політики є важливим елементом розвитку ГС. ГО можуть стати не лише виконавцями соціальних завдань, але й каталізаторами позитивних змін у відносинах влади та суспільства, створюючи умови для прозорості та ефективної взаємодії. Відповідно до основної мети створення ГР, їх можна поділити на два основних типи: ради як представництво громадськості та ради як консультаційно-експертний орган [55].

ГР як представницькі органи виконують місію представлення інтересів організованої громадськості перед органами влади або посадовими особами. Формування таких рад повинне враховувати кількість ГО, їх чисельність і тематичну спрямованість. Чисельний склад ГР залежить від кількості громадських суб'єктів у громаді, адже важливо забезпечити їх максимальне представництво. Основний формат роботи таких рад – це публічні, широкоформатні та короткотривалі засідання, що відбуваються за участю керівництва відповідного органу влади. Такий формат роботи не вимагає детальної регламентації та мінімізує організаційні витрати.

Членами таких рад є громадські діячі, переважно керівники ГО, які представляють інтереси конкретних груп населення. Основне завдання полягає в прогнозуванні реакції громадськості на запропоновані рішення та виявленні пріоритетних проблем у певних сферах. Важливо, щоб відносини між радою та органом влади були формалізовані, але зберігали незалежність ГО та здатність громадського сектору до самоорганізації.

ГР як консультаційно-експертні органи спрямовані на надання громадських консультацій і експертиз для органів влади або посадових осіб. Для їх формування необхідно встановити чіткі кваліфікаційні вимоги до членів ради. До складу таких рад мають входити компетентні представники ГО, здатні провести фаховий аналіз ситуації, розробити проекти рішень і надати обґрунтовані рекомендації.

Діяльність консультаційно-експертних рад є довгостроковою, потребує детального регулювання та належної організаційної підтримки. Їх часто називають спеціалізованими (експертними) радами. Основна функція таких рад – проведення експертизи документів, оцінка подій, удосконалення законодавчих ініціатив та нормативно-правової бази, а також контроль за діяльністю влади. Окрім цього, ради можуть лобіювати інтереси певних груп населення.

Однак на практиці ГР нерідко виявляються неефективними з кількох причин:

- невідповідність місії та способу формування ради;
- політична заангажованість її членів;
- ігнорування владою рішень ради;
- недостатнє організаційне забезпечення.

Для подолання цих проблем необхідний неупереджений аналіз кожної конкретної ситуації. Важливо, щоб керівництво органів влади не використовувало ГР як інструмент піар-кампаній або для лобіювання власних інтересів. Подібна практика робить ради залежними від влади й підриває довіру до їхньої діяльності.

У демократичних країнах існують різноманітні механізми обов'язкової участі громадськості в процесі прийняття рішень, що стосуються суспільно

важливих питань. Такі механізми включають програми участі (participation programs), до яких належать:

- громадські слухання;
- громадсько-професійна експертиза;
- громадські розслідування;
- громадський аудит.

Ці процедури є нормативно закріпленими й обов'язковими до виконання. Головна функція громадськості в межах програм участі – це експертиза рішень (зокрема інвестиційних проєктів, місцевих стратегій, бюджетів, планів забудови тощо) на предмет їх відповідності інтересам усіх зацікавлених сторін. Основою цих процедур є принцип демократії як механізму для досягнення балансу інтересів [57, с. 396].

ГР, незалежно від їхнього типу, відіграють важливу роль у формуванні соціальної політики, забезпеченні прозорості рішень влади та залученні громадян до управлінських процесів. Від ефективної діяльності цих рад значною мірою залежить розвиток ГС й зміцнення демократичних інститутів у країні.

В Україні під час розробки соціальної політики на місцевому рівні важливо чітко визначати функції ГО. Однією з головних перешкод для ефективної співпраці влади та громадських об'єднань є недостатня їх спроможність як суб'єктів соціальної політики. Брак досвіду чи професіоналізму можна виправити шляхом навчання. Проте проблема стає значно серйознішою, коли має місце феномен «НУО-бізнесу». Попри дискусійність назви, цей термін характеризує випадки, коли лідери організацій керуються не суспільними, а особистими інтересами, намагаючись отримати фінансову вигоду. Така практика спотворює сутність громадської діяльності, підмінюючи принципові інтереси короткочасною вигодою, а лідерство — клановістю. Як наслідок, дискредитується ідея партнерства між владою та громадськістю у вирішенні соціальних питань.

Протидіяти цьому можна, підвищуючи професіоналізм працівників органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, які координують

взаємодію з ГО. Формування соціальної відповідальності та дотримання етичних принципів у діяльності ГО є основою побудови ефективної співпраці з владою. Щоб вирішити невідповідність між потребою влади в отриманні «альтернативної позиції» та здатністю ГО її формувати, потрібен комплексний підхід. Це може включати створення навчальних центрів, державну підтримку у виданні матеріалів для лідерів громадського руху та розробку спеціальних програм фінансування.

Ефективність ГО залежить від їх здатності аналізувати досвід, робити висновки та бути відкритими до навчання. Серед ключових навичок, які варто опанувати, можна виокремити:

- підготовку якісних документів для консультацій із визначенням проблем, їх причин та можливих шляхів вирішення;
- ідентифікацію зацікавлених сторін та залучення їх до консультацій;
- обмін досвідом і налагодження співпраці з іншими організаціями;
- участь у публічних обговореннях;
- використання результатів консультацій для вирішення актуальних соціальних питань.

ГО потребують моральної та матеріальної підтримки держави й місцевої влади. Така допомога дозволяє досягати соціальних цілей із меншими витратами. Проте лише 34% неурядових організацій в Україні ніколи не брали участі у спільних проєктах із владою, а четверта частина співпрацювали з державою у трьох чи більше проєктах.

Є необхідність у створенні координаційних центрів при владних структурах, які б забезпечували інформаційну підтримку ГО. Це можуть бути інформаційно-аналітичні довідники, розділи у друкованих ЗМІ, присвячені ГС, бюлетені про взаємодію влади й громадськості, дайджести преси щодо соціальної тематики. Така реорганізація сприятиме налагодженню продуктивної співпраці, вирішенню актуальних соціальних питань і зміцненню ГС.

Висновки до розділу 3

1. Сучасний етап розвитку України висуває на перший план завдання структуризації суспільства за групами інтересів і створення ГО, які підтримують цей процес. Особливого значення набуває розвиток навичок з ідентифікації та захисту цих інтересів, адже саме через громадські ініціативи суспільство отримує можливість впливати на процеси державного управління та сприяти сталому розвитку.

2. Органи влади мають активно популяризувати ідею залучення громадян до участі в громадській діяльності та створенні організацій, спрямованих на захист суспільних інтересів. Для цього важливо розробляти політики підтримки, спрямовані на посилення спроможності таких організацій. Одним із дієвих механізмів є заохочення активності через висвітлення успішних прикладів роботи ГО у медіа, зокрема публікації, телевізійні та радіопередачі, що демонструють їхню роль у вирішенні соціальних проблем.

3. На місцевому рівні під час розробки соціальної політики необхідно чітко визначати функціональну роль ГО. Це дозволить забезпечити їх ефективну інтеграцію в процеси прийняття рішень і гарантувати координацію між владою та громадськістю.

4. Важливим аспектом є розвиток роботи консультативно-дорадчих органів, таких як ГР. Потрібно розширювати їхню діяльність, залучаючи більше ГО і представників влади до регулярних консультацій. Такий підхід сприятиме прозорості, зміцненню довіри між сторонами та забезпеченню врахування інтересів різних груп суспільства.

5. Необхідно запровадити ефективний контроль за діяльністю ГО, який має здійснюватися органами влади. Це дозволить уникнути зловживань, що можуть завадити виконанню їхніх завдань у сфері соціальної політики, та зміцнити довіру до них з боку суспільства. Високий рівень прозорості в роботі таких організацій є запорукою їхнього успішного функціонування.

Перспективи подальших досліджень включають розробку інноваційних технологій участі ГО у формуванні соціальної політики, створенні рішень і

проведенні моніторингу діяльності органів влади. Особливо важливим є вивчення процесів взаємного проникнення культур громадськості та влади, які можуть стати основою для більш тісної співпраці та гармонізації спільної діяльності.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження вирішено важливе науково-практичне завдання, що стосується обґрунтування теоретичних засад і розробки практичних рекомендацій щодо налагодження взаємодії між державними і недержавними організаціями у сфері соціального розвитку. У ході роботи зроблено такі узагальнені висновки:

1. Досліджено, що ГС є складним публічно-політичним і соціальним феноменом. Його структура має дуалістичний характер: публічно-політичний компонент включає мережу організацій, які функціонують на макрорівні (громадські рухи, об'єднання, асоціації), вирішуючи завдання загальносуспільного масштабу; приватний компонент формується із локальних об'єднань громадян, зосереджених на вирішенні приватних чи локальних проблем на мікрорівні. На обох рівнях діють ГС з різними правовими формами: політичні партії, профспілки, органи самоорганізації, церкви, професійні асоціації, благодійні фонди тощо.

Встановлено, що ГС зазнало значних трансформацій під впливом таких чинників, як: корпоратизація економіки, яка спричинила зміну структурного балансу між державою, бізнесом і ГС; експансія держави, що збільшила втручання державних інституцій у різні сфери суспільного життя; міграція як результат глобальних економічних та соціальних зрушень; глобалізація як багатовимірний процес, що охоплює економіку, комунікації, культуру, публічну політику й ідентичність. Глобалізація посилює інтеграцію, уніфікує практики та створює нові форми залежності між державами й організаціями.

2. Розвиток взаємодії між державою та ГС в Україні пройшов чотири основні етапи:

– початковий етап (1992–1995 рр.). Ухвалення Закону України «ПОГ» заклало підґрунтя правового регулювання діяльності ГС;

– етап правової регламентації (1996–2003 рр.). Ухвалено КУ та низку законів, що регулюють діяльність ГО, політичних партій, благодійних організацій тощо;

– етап налагодження взаємодії (2004–2011 рр.). У цей період держава активізувала співпрацю з ГО через механізми громадських експертиз, консультацій із громадськістю, залучення представників ГС до роботи дорадчих органів при державних структурах;

– етап інституціоналізації (2012 р. – до сьогодні). У 2012 році набрав чинності Закон України «ПГО», який модернізував правову базу. У 2016 році затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки. У документі визначено заходи для розширення демократії участі, підтримки громадських ініціатив і поглиблення співпраці між державними органами та ГС.

3. Дослідження виявило, що розвиток ГС в умовах глобалізації та зростаючої інтеграції залежить від активного співробітництва між державою і суспільством. Для ефективного вирішення соціальних проблем необхідно створювати інклюзивні механізми взаємодії, забезпечувати прозорість діяльності державних органів і ГО, а також підтримувати ініціативи, спрямовані на формування громадської активності.

4. Дослідження ГС в Україні показало, що вони ще не досягли необхідного рівня якості та інтегрованості. Вони поки не стали повноцінними суб'єктами публічної політики та ефективним механізмом захисту прав громадян. Експертне опитування виявило низький рівень довіри громадян до більшості учасників суспільно-владних відносин, зокрема й до ГО. Громадяни недостатньо обізнані про діяльність ГС, тоді як органи публічної влади часто не виявляють бажання залучати активістів до прийняття управлінських рішень. Основними причинами цього є централізація, бюрократизація та політизація діяльності органів влади на місцевому рівні.

5. Разом із цим ГС мають значний потенціал, який може бути реалізований у співпраці з органами публічної влади. Важливо активніше використовувати механізми СП, наприклад, громадські ради та інші інформаційно-комунікаційні засоби. Цей підхід сприятиме підвищенню ефективності взаємодії між громадянським суспільством і владою.

6. Умови глобалізації вимагають суттєвих змін у функціях держави. Необхідно мінімізувати присутність державних структур на місцевому рівні, розмежовуючи їхні функції з органами публічної влади, а також із громадянським і економічним секторами. Завдання держави полягає в тому, щоб залишити за собою ключові функції, такі як захист національного суверенітету, демократії, інформаційного простору, забезпечення безпеки та створення умов для залучення ширшого кола соціальних учасників до управління.

ІГС повинні сприяти вирішенню завдань, пов'язаних із взаємодією з органами публічної влади. Їхня роль включає формування альтернативного погляду на процеси публічного управління, підготовку політичних лідерів, виявлення та запобігання зловживанням у публічному управлінні. ІГС також виконують важливу функцію представництва інтересів різних соціальних груп, допомагають органам влади в розробці та реалізації політики й сприяють залученню громадян до політичного життя.

7. Одним із ключових інструментів ефективної взаємодії між органами влади та ІГС на місцевому рівні є СП. Це організована, інституціоналізована діяльність різних суб'єктів політичного, соціального й економічного розвитку, заснована на довірі, повазі й прагненні до компромісів. СП спрямоване на досягнення спільних цілей і захист взаємозначущих інтересів.

Особливу увагу варто приділити СП між органами публічної влади та економічним суспільством, включно з бізнес-середовищем. Ця тема має стати предметом подальших наукових досліджень. У результаті впровадження таких партнерств можна очікувати посилення взаємодії між секторами, зміцнення демократичних процесів і підвищення ефективності управління на місцевому рівні.

Таким чином, розвиток ІГС, підвищення довіри до них, а також налагодження ефективного партнерства між ними й органами влади є одним із основних напрямів забезпечення сталого розвитку ІГС в умовах глобалізації.